

جریان‌شناسی تاریخ صدر اسلام (وبیاست جدید)

دکتر حبیب زمانی محجوب

www.ketab.ir

پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق علیه السلام

www.ketab.ir

سرشناسه: زمانی محبوب، حبیب، ۱۳۵۷ - | عنوان و نام پدیدآور: جریان‌شناسی
تاریخ صدر اسلام (کتاب)/حبیب زمانی محبوب: [تهیه کننده] پژوهشکده علوم
اسلامی امام صادق (ع). | مشخصات نشر: قم: پژوهشکده تحقیقات
اسلامی، انتشارات زمزم هدایت، ۱۳۹۹. | مشخصات ظاهری: ۲۶۴ ص. :
مصور: ۱۴/۵/۲۱x۵/۱۴ م. | شابک: ۶۰۰۰۰ ریال: ۹۰۱-۲۲-۲۴۶-۹۶۴-۹۷۸ | وضعیت
فهرست‌نویسی: فیبا | موضوع: اسلام -- تاریخ -- از آغاز تا ۴۱ق. | شناسه
افزوده: پژوهشکده علوم اسلامی امام صادق (ع) | رده‌بندی کنکره: ۴ ج ۸ ز/۸۱۴ BP
۱۳۹۲ | رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۹۱۲ | شماره کتابشناسی ملی: ۳۳۶۶۶۴

زهدیت
مکتب

جریان‌شناسی تاریخ صدر اسلام (ویولت جدید)

تهیه‌کننده: پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق (ع)

نویسنده:	حبیب زمانی محبوب
ناظر علمی:	محمد حسین رجبی دوانی
ناظر نهایی:	علی رفیعی
سرپرستار:	حسین قاسم حمزه
پراکننده:	علی فلاحي
ویرایش نهایی:	عبدالرحمن حیاتی اصل

ناشر:	زمزم هدایت
صفحه‌آرا:	مسلم خسروی
ناظر چاپ:	ابراهیم اسماعیل‌زاده

چاپ:	مرکز چاپ
قطع:	دوازدهم
نوبت:	اول / ۱۳۹۸
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۲۴۶-۲۳۹-۱
شمارگان:	۲۰۰
قیمت:	۳۵۰۰۰ تومان

آدرس: قم، خیابان شهیدان فاطمی، بیش کوچه ۳، پلاک ۸۱
تلفن: ۰۲۵ - ۳۷۷۲۰۷۲۵ / همراه: ۰۹۱۲ ۲۵۳ ۲۸ ۸۷

حقوق چاپ و نشر برای انتشارت زمزم هدایت
محفوظ است.

فهرست مطالب

مقدمه	۱۱
فصل نخست: اوضاع سیاسی - مذهبی جزیره العرب در آستانه بعثت	۱۵
۱-۱. اوضاع جغرافیایی	۱۵
۱-۱-۱. حجاز	۱۶
۱-۱-۲. صحرای عرب	۱۶
۱-۱-۳. یمن	۱۶
۲-۱. اوضاع سیاسی و اجتماعی	۱۷
۱-۲-۱. نظام قبیله‌ای	۱۹
۲-۲-۱. خانواده و زن	۲۱
۳-۱. اوضاع دینی و فکری	۲۲
۱-۳-۱. دین حنیف	۲۲
۲-۳-۱. یهود	۲۳
۳-۳-۱. مسیحیت	۲۵
۴-۳-۱. بت‌پرستی	۲۷
۵-۳-۱. آیین‌های دیگر	۳۰
فصل دوم: جریان‌شناسی دوران پیامبر در مکه	۳۳
۱-۲. تبار پیامبر: قبیله قریش	۳۴
۱-۱-۲. تولد و کودکی	۴۴

- ۴۵..... ۲-۱-۲. جوانی تا بعثت
- ۴۷..... ۲-۲. عصر تنزیل (بعثت و دعوت)
- ۴۸..... ۲-۲-۱. بعثت پیامبر اعظم ﷺ
- ۴۸..... ۲-۲-۲. هدف بعثت پیامبر ﷺ و ریشه مخالفت با آن
- ۴۹..... ۳-۲-۲. دعوت به اسلام
- ۵۱..... ۳-۲. عملکرد جریان مشرکان مکه و واکنش مسلمانان
- ۵۱..... ۱-۳-۲. مخالفت سران جریان شرک
- ۵۲..... ۲-۳-۲. هجرت به حبشه
- ۵۴..... ۳-۳-۲. محاصره اقتصادی مسلمانان
- ۵۵..... ۴-۳-۲. انتخاب یشرب برای هجرت مسلمانان
- ۵۷..... ۵-۳-۲. ماجرای لیلۃ الممیت
- ۵۹..... فصل سوم: جریان‌شناسی دوران پیامبر ﷺ در مدینه
- ۵۹..... ۱-۳. هجرت و شکل‌گیری حکومت اسلامی در مدینه
- ۶۰..... ۱-۱-۳. پیمان مؤاخات (برادری) و اهمیت آن
- ۶۱..... ۲-۱-۳. پیمان‌نامه مدینه
- ۶۳..... ۲-۳. جریان‌ها و گروه‌های سیاسی مدینه
- ۶۳..... ۱-۲-۳. مهاجران
- ۶۵..... الف) بنی‌هاشم
- ۶۶..... ب) بنی‌امیه
- ۶۸..... ۲-۲-۲. انصار
- ۷۶..... ۳-۲-۳. منافقان
- ۷۶..... الف) جریان نفاق
- ۷۸..... ب) نشانه‌های منافقان در قرآن
- ۷۹..... پ) مراتب نفاق
- ۸۰..... ت) دسیسه‌های منافقین
- ۸۶..... ث) عملکرد رسول الله ﷺ در برابر منافقان

۸۷ ۴-۳-۳. یهودیان
۸۹ اقدامات پیامبر ﷺ در برابر یهودیان
۸۹ یک - انعقاد پیمان
۹۱ دو - دعوت به اسلام
۹۲ سه - برخورد مسالمت‌آمیز
۹۳ چهار - افشاگری فتنه یهود و روشنگری مسلمانان
۹۴ پنج - رویارویی با یهودیان
۹۵ - غزوه بنی قینقاع
۹۷ - غزوه بنی نضیر
۹۷ - غزوه بنی قریظ
۱۰۰ - نقد و بررسی سرانجام بنی قریظه
۱۰۲ - غزوه خیبر
۱۰۷ فصل چهارم: دوران خلفای سه‌گانه: ابوبکر، عمر و عثمان
۱۰۷ ۱-۴. سقیفه مبدأ شکاف میان مسلمانان
۱۰۹ ۱-۴-۱. ماجرای سقیفه
۱۲۰ ۲-۱-۴. بیعت عمومی با ابوبکر
۱۲۱ ۳-۱-۴. اهداف فاتحان سقیفه
۱۲۶ ۴-۱-۴. واکنش حضرت علی (ع) به سقیفه
۱۳۲ ۵-۱-۴. شهادت حضرت فاطمه (ع)
۱۳۷ ۶-۱-۴. بیعت با ابوبکر
۱۳۹ ۷-۱-۴. دلایل بیعت
۱۴۷ ۲-۴. ارتباط امام (ع) با دستگاه خلافت پس از بیعت
۱۴۷ ۱-۲-۴. سکوت حساب‌شده و منطقی
۱۵۰ ۲-۲-۴. راهنمایی خلفا
۱۵۲ ۳-۲-۴. انتقاد از خلفا
۱۵۴ ۳-۴. خلافت ابوبکر

مقدمه

مراد از جریان‌شناسی شناخت جریان‌های فکری - سیاسی جامعه است. هنگام سخن از جریان در اجتماع، تشکل، جمعیت و گروهی با ویژگی‌های فکری - سیاسی یکسان است.^۱ مهم‌ترین ویژگی هر جریان داشتن مبانی فکری است. اجتماع و گردآمدن در کنار یکدیگر، بدون تفکراتی مرتبط یا منسجم نمی‌تواند به شکل‌گیری جریان منجر شود. به همین دلیل است که در جریان‌شناسی، شناخت خطوط اصلی و تفکرات اصولی هر جریان اهمیت بسیار دارد؛ گویی نظام فکری هدفمندی در هر جریان وجود دارد که اعضای آن جریان را به سوی هدفی خاص سوق می‌دهد و به سمت تحقق ایده‌ها و آرمان‌های اساسی آن جریان ترغیب می‌کند. ویژگی دیگر هر جریانی استمرار آن است؛ به این معنا که تنها در صورتی می‌توان به واقعه‌ای تاریخی جریان گفت که در بستر زمان و مکان استمرار و گسترش داشته باشد و گروهی آن را سازماندهی کرده باشند.^۲ البته، جریان‌ها در درون خود گروه‌ها و احزاب و نهادهایی دارند که پس از پیدایش جریان شکل می‌گیرند.

به‌طور معمول، هدف جریان‌های فکری - سیاسی به دست گرفتن قدرت و تسلط بر جامعه است. براین اساس، وقتی از جریان‌شناسی سخن می‌گوییم باید به مبدأ یا منشأ و مسیر یا بستر و همچنین، مقصد و هدفی توجه کنیم که جریان‌های فکری - سیاسی همچون رودی

۱. عبدالحسین خسروپناه، جریان‌شناسی فکری ایران معاصر، قم، مؤسسه فرهنگی حکمت نوین اسلامی، ۱۳۸۸، ص ۹.

۲. ز.ک. علی محمد ولوی، دیانت و سیاست در قرون نخستین اسلامی، تهران، دانشگاه الزهراء، ۱۳۸۰، ص ۷۳-۷۵.

به سوی آن روان هستند.^۱ برای شناخت هر جریان، ناگزیر، باید مبانی فکری و جلوه‌های رفتاری آن توأمان بررسی شود. در واقع، در جریان‌شناسی باید در پی کشف رابطه ایده و عمل بود.^۲

هرچند جریان‌شناسی واژه‌ای به نسبت جدید است، ولی در هر دوره‌ای از تاریخ جریان‌های متعددی وجود داشته‌اند که حوادث تاریخی را رقم زده‌اند و زمینه‌ساز بسیاری از تغییرات و تحولات تاریخی در جامعه شده‌اند. تاریخ صدر اسلام نیز جدا از این مقوله نیست. با نگاهی عمیق می‌توان به وجود برخی جریان‌ها و نقش و تأثیر آن‌ها در این دوره پی برد. رویکرد این نوشتار بررسی عملکرد جریان‌هایی است که در تحولات سیاسی - اجتماعی صدر اسلام نقش آفرین بوده‌اند و اینکه هر جریان در پی چه اهداف و برنامه‌هایی بود.^۳

هرچند در آثار فراوانی که درباره تاریخ صدر اسلام نگاشته شده، گروه‌های سیاسی - مذهبی و عملکرد آن‌ها تبیین و تحلیل شده است، ولی تاکنون آثار محدودی با نگاه جریان‌شناسی درباره تاریخ صدر اسلام نوشته شده است^۴ و خلأ بررسی تاریخ صدر اسلام با این رویکرد محسوس به نظر می‌رسد.

بی‌گمان، در وضعیت سیاسی و اجتماعی امروز، تبیین مسائل تاریخی به صورتی داستانی و بدون واکاوی و تحلیل و معرفی جریان‌های حادثه‌ساز چندان مفید به نظر نمی‌رسد. از این رو، برای شناخت دقیق مسائل تاریخ صدر اسلام و تطبیق آن با مسائل روز ناگزیریم دوران صدر اسلام را نیز با رویکردی جدید و براساس مسائل جدید بررسی کنیم. بررسی فراز و نشیب‌هایی که در تاریخ صدر اسلام برای جامعه اسلامی روی داد و ریشه‌یابی علل حوادث و نگاه جریان‌شناسانه به آن می‌تواند چراغی فراروی آینده باشد و بر بصیرت ما در شناخت وضعیت موجود جامعه و نحوه برخورد با آن بیفزاید، افزون‌بر اینکه، این جریان‌ها نه تنها تحولات تاریخ صدر اسلام، بلکه سیزده قرن پس از آن را نیز رقم زده‌اند.

۱. آیت مظهری، جریان‌شناسی سیاسی ایران معاصر، قم، زمزم هدایت، ۱۳۸۲، ص ۱۵.

۲. جواد سلیمانی، جریان‌شناسی فکری - سیاسی صدر اسلام، قم، وثوق، ۱۳۹۴، ص ۱۷.

۳. نگارنده این ایده و روش را از سخنان گهربار مقام معظم رهبری (مدظله) در خصوص تاریخ اسلام، به ویژه واقعه عاشورا، گرفته است.

۴. از جمله پژوهش‌های جدید در این باره کتاب جریان‌شناسی فکری - سیاسی صدر اسلام تألیف جواد سلیمانی است که متمرکز بر حوادث پس از رحلت پیامبر (ص) است.